

DİN & FELSEFE

ARAŞTIRMALARI

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Aralık | December 2020

Cilt | Volume: 3 - Sayı | Number: 6

HÜMEYRA ÖZTURAN, ÊTHOSTAN AHLÂKA: ANTİK YUNAN AHLÂK LİTERATÜRÜNÜN İSLÂM DÜNYASINA İNTİKALİ VE ALIMLANIŞI, KLASİK YAYINLARI, 2020

Muammer İSKENDEROĞLU, Prof. Dr.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Divinity

iskenderoglumuammer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1857-9826>

Makale Türü | Type of Article: Kitabiyat | Book Review

Başvuru Tarihi | Date Received: 26.10.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.11.2020

Atıf | Cite As

İSKENDEROĞLU, Muammer. "Hümeyra Özturan, Êthostan Ahlâka: Antik Yunan Ahlâk Literatürünün İslâm Dünyasına İntikali ve Alımlanışı, Klasik Yayınları, 2020". Din ve Felsefe Araştırmaları 3/6 (Aralık 2020): 270-274.

İntihal | Plagiarism

Bu makale editör kurulu tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by the editorial team and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

**HÜMEYRA ÖZTURAN, ÊTHOSTAN AHLÂKA: ANTİK YUNAN AHLÂK
LİTERATÜRÜNÜN İSLÂM DÜNYASINA İNTİKALİ VE ALIMLANIŞI, KLASİK
YAYINLARI, 2020**

Muammer İSKENDEROĞLU

Genelde İslam düşüncesinin, özelde İslam felsefesi ve daha özelde de İslam ahlak felsefesinin özgünlüğüne dair ülkemizde çokça tartışmalar yapıldı. Her alanda olduğu gibi bu alanda da oryantalistlerin İslam düşüncesinin özgünlüğünü gölgelemek için İslam düşünürlerinin her orijinal öğretisine Grek düşüncesinde kaynak bulma çabasına giriştikleri iddia edildi. Esasında bütün bu tartışmalar, temel metinler üzerinden karşılaştırmalı çalışmalara dayanan akademik yaklaşımdan uzak, slogancı söylem düzeyinde gerçekleştirildi. Çünkü bu tartışmayı yürütenler, ne akademik bir zihniyete ne de metinler üzerinden karşılaştırma yapabilecek dil bilgisine sahiptiler. Bu bağlamda Hümeyra Özturan'ın Êthostan Ahlâka adlı çalışmasının Yunanca ve Arapça metinlerin detaylı incelenip sloganın yerine somut bulgular sunulması açısından ülkemizdeki akademik çalışmalarda yeni bir aşamayı temsil eden örnek çalışmalardan biri olduğu söylenebilir.

Özturan'ın çalışması üç temel bölümden oluşuyor. İlk bölümün birinci kısmında yazar, İslam dünyasına intikal eden Yunanca ahlâk eserlerini, ikinci kısmında ise bu eserleri kullanan belli başlı İslam filozoflarını inceliyor. Bu bağlamda birinci kısımda yazar, otuzu aşkın Yunanca ahlâk eserini dört başlıkta tasnif edip içeriklerini tasvir ediyor: 1) Yunanca ve Arapça versiyonları elimizde olmayan eserler. 2) Yunanca aslı ve Arapça tercümesi günümüze ulaşmış eserler. 3) Yunanca aslı günümüze ulaşmayıp yalnızca Arapça tercümesi bize ulaşmış eserler. 4) Yunanca aslı elimizde olup Arapça tercümesi günümüze ulaşmamış eserler. Bu eserler arasında Yunan filozoflarına aidiyeti kesin olan birçok eser olduğu gibi, hem meşhur hem de az bilinen Yunan filozoflarına atfedilen birçok sahte eser de mevcuttur. Özturan'a göre İslam filozoflarının daha çok aidiyeti kesin olan eserler üzerinden Yunan ahlâk düşüncesini alımladıkları söylenebilir. İlk bölümün ikinci kısmında yazar tercüme eserleri kullanan belli başlı İslam filozoflarını -eserin sınırlarını 9-11. asır arası ahlâka dair eserleri ile öne çıkan filozoflarla sınırladığından- Kindî, Ebû Bekir Zekeriyâ er-Râzî, Fârâbî, Yahyâ b. Adî, İbn Miskeveyh ve İbn Sînâ olarak belirleyip bu filozofların ahlâk eserlerini ve bu eserlerde hangi kaynakları kullandıklarını kısaca tasvir ediyor.

Eserin sonraki iki ana bölümü, tercümesi yapılan ahlâk eserlerinin seçili İslam filozoflarınca nasıl alımlandığına dair metinsel karşılaştırmalar ve

değerlendirmelerden oluşuyor. Bu bağlamda ikinci bölümde Özturan ahlâkın tanımı, ahlâk bağlamında nefsin ele alınışı, ahlâkın doğuştan olup olmaması ve değişmesi, ahlâkın kaynağı ve iyi ahlâkın kazanılması gibi teorik ahlâk meselelerini ele alıyor. Bu meselelerin her biriyle ilgili bulguları burada tasvir etme imkânımız olmadığından, örnek olması açısından birkaç meseleyle yetineceğiz.

Özturan ahlâkın tanımıyla ilgili Yunan geleneğindeki iki çizginin İslam filozoflarındaki izini sürüyor: İlk olarak Galen'in 'insanı düşünüp taşınma ve tercih olmaksızın nefsin fiillerini gerçekleştirmeye sevk eden, nefsin bir hâlidir' şeklindeki ahlâk tanımının Yahyâ b. Adî, İbn Miskeveyh ve İbn Sînâ tarafından nasıl alınıp ne oranda uyarlandığını ilgili metinler üzerinden gösteriyor. İkinci olarak Fârâbî'nin Galen yerine Aristo'nun ahlak tanımını tercih edip onu nasıl telif diline uyarladığını ortaya koyuyor. Özturan, ahlâkın ilimler tasnifindeki yeri hususunda İslam filozoflarının genelde geç İskenderiye dönemi Aristotelesçi ilimler tasnifini kabul edip ahlâkı amelî felsefenin altında tasnif etmelerine rağmen, her İslam filozofunun amelî felsefenin tedbîrû'n-nefs, tedbîrû'l-menziel ve tedbîrû'l-müdün şeklindeki üç kısmının her birine aynı oranda ağırlık vermediklerini ifade ediyor. Yazar ahlâk eğitiminin felsefî ahlâk öğretimini öncelikle gerektirdiği hususunda da, İslam filozoflarının Yunan düşünürlerini takip ettiklerini tespit ediyor.

Ahlâk bağlamında nefsin ele alınışı meselesinde Özturan, öncelikle nefsin bedene kıyasla anlatımını ele alıyor ve bu anlatımın Platon'dan başlayarak Aristo, Galen ve sonrasında İslam filozoflarında nasıl karşımıza çıktığının resmini sunuyor. Ardından Platon kaynaklı nefsin üçlü taksimi ve bu taksime dayanan metaforik anlatımların izini sürüyor. Bu bağlamda yazar, üçlü nefis anlayışına en az yer veren ve nefis anlayışında Platon yerine Aristo'yu tercih eden filozof örneği olarak Fârâbî'ye özellikle vurgu yapıyor. Üçüncü olarak Özturan, haz ve acının tanımlanması meselesinde Platoncu, Aristocu ve Epikürcü anlayışların İslam filozoflarındaki izlerini sürüyor. Bu bağlamda yazar, Platon'a atfedilen acının yokluğu olarak tanımlanan hazzın, iyi ve kötü hazların, etkin ve edilgin hazların, duyusal hazlar hiyerarşisinin, hazzın hareket mi sükûnet mi olduğunun ve Tanrı için haz söz konusu olup olmadığının Yunan ve İslam filozoflarında nasıl tartışıldığının resmini sunuyor. Özturan son olarak nefse ait bir durum olarak öfkenin, Galen ve Plutarkhos'a atıfla İslam filozofları tarafından nasıl tartışıldığını tasvir ediyor.

Ahlâkın tanımıyla ilgili tartışmalardaki Aristocu-Galenci çizginin ahlâkın kaynağı tartışmalarında da karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Ahlâkın kaynağı meselesi tartışmasına giriş bağlamında Özturan, öncelikle bu tartışmalara temel teşkil eden kavramların Yunan ve İslam filozoflarında izlerini takip ediyor. Bu bağlamda yazar etkilenim ve eylem; irade ve ihtiyar; temyîz, re'ý, reviyeye; ta'akkul; huy gibi kavramların Yunan ve İslam düşünürleri tarafından nasıl kullanıldığını tespit ediyor. Örnek olarak etkilenim kavramını ele alırsak burada

onu bedenle irtibatlandırıp olumsuz olarak niteleyen Platoncu-Galenci çizgiyle onu daha geniş anlamda kullanıp hem olumlu hem de olumsuz nitelenebileceğini ifade eden Aristocu çizginin İslam düşünürlerindeki yansımaları Râzî ve Fârâbî yaklaşımı arasındaki karşıtlıkta bulmak mümkündür.

Ahlâkın kaynağı meselesinde Özturan, ilki akıl ve onun tamamlayıcısı olarak tecrübe ve ikincisi din olan iki temel cevabın Yunan ve İslam filozoflarında nasıl ele alındığını tespit ediyor. Platon'a göre ahlâkın kaynağı akıldır. Aristo'ya göre ahlâkın kaynağı akıl ve tecrübenin ortak işleyişidir. Yazar, ahlâkın kaynağının akıl olduğu görüşünün İslam filozoflarında Râzî, Fârâbî ve İbn Miskeveyh'te karşılık bulduğunu ifade ediyor. Bu bağlamda özellikle tümel ahlâkî ilkeyi bulan teorik akla ilaveten eylemin zamanı, mekânı, faili, mefulü, aracı ve amacını belirleme sürecinde özellikle tecrübeden yararlanacak olan pratik akla da yer vermesi açısından Aristo'yu en dikkatli şekilde takip eden ve yeniden yorumlayanın Fârâbî olduğunu somut verilerle ortaya koyuyor.

Ahlâkın dine dayandırılması Yunan düşüncesinde doğrudan karşımıza çıkan bir durum değildir; belki faal akıllı Tanrı ile ilişkilendiren filozofların dolaylı olarak ahlâkî dinle temellendirdikleri düşünülebilir. İslam filozoflarında açık bir şekilde ahlâkın dinle ilişkilendirilişi Fârâbî'nin peygamberlik ve din teorisi bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Fakat Özturan, Fârâbî'nin, ahlâkın tek kaynağının din olduğunu iddia etmediğini, fitrat-ı selîm sahibi herkesin nazarî ve amelî yetkinliği elde etmek suretiyle tümel ve tikel ahlâkî bilgiyi elde edebileceğini savunduğunu belirtiyor. Onun felsefe ve mille arasında kurduğu paralelliğin, kaynağı faal akıl olan akıl ve din temelli her iki ahlâk kaynağının son tahlilde birbiriyle çelişmeyeceğine duyduğu inancı da gösterdiğini ifade ediyor. Özturan'a göre, bu konuda Fârâbî'yi takip eden İbn Sînâ ise onun düşüncesinin ötesine geçerek dinin, ahlâk için ilk ve temel kaynak olduğu görüşünü benimsemektedir. İbn Sînâ'ya göre nazarî kanıt ancak din yoluyla gelen ilke ve kuralın doğruluğunu inceleyip gerekçelendirme sürecinde kullanılabilir. Bu bağlamda ona göre, dinin kuşatmadığı alanlarda tecrübî önermeler yoluyla ahlâkî hükümlere varmak da mümkündür.

İkinci bölümün devamı mahiyetindeki üçüncü bölümde Özturan teorik ahlâk meselelerinin ötesine geçerek Yunan ve İslam filozoflarında erdem ve erdemsizlikler, erdem eğitimi, ev ve şehir yönetimi ile ilgili tartışmaları ele alıyor. Bu tartışmaları da yer darlığı nedeniyle birkaç örnek mesele üzerinden tasvir edelim. Özturan, Platon'dan başlayarak Aristo, Aristo'ya atfedilen sahte eserler ve Galen'e atıfla farklı erdem ve erdemsizlikler listeleri sunuyor ve bu listelerin İslam filozoflarında izlerini takip ediyor. Bu bağlamda yazar, Râzî'nin erdem yerine erdemsizlikler üzerine yoğunlaşması ve Yunan kaynaklarında bulunmayan bir liste sunması açısından dikkat çekici olduğuna vurgu yapıyor. Yine Yahyâ b. Adî'nin listesinin de hem erdem hem erdemsizlik olabilecek nitelikler içermesi açısından dikkat çekici olduğuna işaret ediyor. Diğer taraftan yazar, Fârâbî'nin erdem ve erdemsizlikler listesi vermekten mümkün olduğunca çekinirken İbn

Miskeveyh'in en detaylı listeyi verdiğiine, bu listenin kaynağının da neredeyse birebir aktarımla İskenderiyeliler Özeti olduğuna dikkat çekiyor.

Ev yönetimi bahisleri müstakil olarak Tûsî ve sonrası ahlâk düşünürlerinde müstakil bölümde işlenmişse de, öncesinde İbn Miskeveyh bu başlık altında işlenen konulara en çok yer ayıran filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Özturan'a göre, İbn Miskeveyh'in bu konularla ilgili tek ve en önemli kaynağı Brusôn'un Oikonomikos adlı eseri olup kendisi de bunu açıkça ifade etmektedir. Uzunca metin karşılaştırmalarıyla yazar, İbn Miskeveyh'in Brusôn'u fikrî düzeyde takip ettiğini gözler önüne seriyor. Burada yazarın dikkatini çeken bir husus İbn Miskeveyh'in köle ve kadınlarla ilgili Aristocu görüşleri aktarmamasıdır. Fakat İbn Miskeveyh'in aktarmaktan kaçındığı hususlar İbn Sînâ tarafından Brusôn'a paralel bir şekilde aktarılmıştır.

Son olarak şehir yönetimi bağlamında, Yunan filozoflarının insanın toplumsal bir varlık olduğu fikri İslam filozofları tarafından da benimsenip ahlâkî bir gereklilik olarak konumlandırılmıştır. Özturan'a göre, İslam filozofları siyaseti ahlâkla ilgili görevi bakımından gerekli görmüşler, fakat bu görev Aristo'nun belirttiği gibi sadece dünyevî mutluluk olmayıp ancak öteki dünyada gerçekleşebilecek hakiki mutluluktur.

İslam filozoflarının özellikle vurguladığı bir husus, felsefenin birikimsel bir şey olduğu, her neslin öncekilerin birikimini onlara teşekkürle alıp değerlendirerek katkılar sunması ve sonraki nesle aktarmasıdır. Bu bağlamda onların geçmiş birikimi inkâr üzere kurulu bir özgünlük iddiaları yoktur. Özgünlük tartışmaları modern dönem slogancı zihniyetinin sunî gündemidir. Bu bağlamda bu yazıyı öncelikle akademik bakış açısını sonra da bu kadar metni dikkatlice inceleyip İslam filozoflarının katkılarını onların bakış açılarıyla uyuştur biçimde sunan Özturan'ın şu cümleleriyle bitirelim: "Bu nedenle İslâm felsefesinin özgünlüğü tartışması yapmak yerine, intikal ve alımlamanın doğasını keşfetmek, İslâm filozoflarının felsefe tarihinin bir parçası olarak neyi devralıp onu nasıl yorumladıklarını metinler düzeyinde görmeye ve göstermeye çalışmak daha sıhhatli ve gerçekçi bir bakış açısı olarak görünmektedir. Bu çalışma da böyle bir hedef doğrultusunda, tamamen metinlerle gerekçelendirmek suretiyle ahlâk alanındaki alımlamaya dair bazı tespitler sunmuştur." (s. 498). Bu eser aynı yöntemle diğer alanlarda yapılacak çalışmalar için yol gösterici bir çalışma olacaktır.